

Проблема українсько-єврейських взаємин в українській суспільно-політичній думці останньої чверті XIX століття (на прикладі доробку М. П. Драгоманова та І. Я. Франка)

Олексій Чеботарьов

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

E-mail: chebotariov_os@ukr.net

Українсько-єврейські відносини у XIX ст. мали певну специфіку і значно відрізнялися від взаємин українців з іншими етносами. Це простежується у Драгоманова та Франка, які чи не єдині серед українських політичних діячів останньої чверті XIX ст. спеціально зверталися до проблем українсько-єврейських взаємин та творили програми їх подолання.

Аналіз історіографії вказує на існування великої кількості праць, присвячених спадщині цих науковців, де яких зрідка висвітлюються окремі аспекти визначеної проблеми. Кількість спеціалізованих робіт, де розглядається єврейська тематика в їхньому доробку, є незначною, причому переважна більшість із них поверхові та невеликі за обсягом. Цим обумовлена потреба в науковому аналізі обраної теми.

Розглядаючи проблеми національних меншин, Драгоманов накреслив перспективи нормалізації українсько-єврейських взаємин, визнаючи потребу існування єврейської культурно-національної автономії. Він став першим українським науковцем, який спробував сформулювати конструктивний погляд на єврейське питання в підросійській Україні. Він усвідомлював складність проблем українсько-єврейських взаємин та стверджував, що їх здатні подолати соціально-економічної перетворення в структурі двох спільнот. Програма Драгоманова передбачала координацію між українцями та євреями без будь-якого злиття. На цій платформі він бачив можливою співпраці між етносами на соціалістичному ґрунті. Але у

той же час ідеї Драгоманова були дещо обмеженими – це наслідок його орієнтації на народницькі кола, які упереджено ставились до єврейства. Ця обмеженість проявляється в тому, що він недооцінював роль єврейства в тогочасній економіці України, також він забуває про невід’ємність існування єврейського народу від іудаїзму і його провідну роль в організації єврейського життя.

Франко, який у своїх концепціях міжетнічних відносин був послідовником Драгоманова, зіграв значну роль у налагодженні українсько-єврейських контактів. Єврейству він закидав те, що воно, еднаючись з панівними націями багатонаціональних держав, воно виконує роль «посередника між ними та тими націями, що прийняли їх». Франко вважав, що пияцтво, лихва та інші біли простого люду провина єврейства, але з іншого боку, у своїх працях він застерігав українців від антисемітизму, позитивно відзивався про сіонізм, хоча виявляв сумніви стосовно його перспектив. Франко чітко сформулював програму українського національного руху в єврейському питанні, яка полягала в тому, що оскільки у Австро-Угорщині і українці, і євреї однаково безправні, вони мають вести спільну боротьбу за рівноправ’я народів. Принципової різниці між працями Драгоманова та Франка, близькими за політичними поглядами, не виявлено. Вони розглядали в основному одні й ті самі питання, але кожен із них заглиблювався в аспекти, які були для них ближчими та видавалися найсуттєвішими. Певні відмінності у поглядах цих мислителів зумовлені, передусім, обставинами місця й часу.

Отже, у Драгоманова зацікавлення питанням українсько-єврейських відносин було глибоким, якісно відрізнялося від попередніх українських візій єврейського питання, а погляди, у порівнянні з попередниками, більш ліберальними. Франко як мислитель формувався в умовах щільного єврейського оточення, і проблема українсько-єврейських взаємин тією чи іншою мірою простежується майже у всій його спадщині. Він більше переймався програмним вирішенням питань стосунків між євреями та українцями на соціальній основі, тоді як Драгоманов – на політичній. Загалом, протягом XIX ст. простежується зростання уваги провідних діячів українського політикуму до проблематики українсько-єврейських взаємин, пік якого припадає на час, коли український та єврейський визвольні рухи, пройшовши вирішальний етап своєї еволюції, набули на зламі століть організаційного та ідеологічного оформлення.